

בענין הזכרת מעין המאורע בבהמ"ז

הרב ישראל יחיאל ש"י לאנגער

חבר ב"ד דמועצת הרבנים דשיקאגא ובית הוראה ד'מידוועסט,
ומרא דאתרא דקהילת בית יצחק

אם אחד אכל סעודת שבת ונמשך סעודתו עד לאחר שבת, פסק השו"ע
(או"ח קפח ס"ק י') דאומר רצה בבהמ"ז, משום דאזלינן בתר התחלת הסעודה.
ויש דיון באחרונים בציוור שחל ראש חודש ביום א', ונמשך הסעודה משבת עד
לאחר שבת, האם צריך להזכיר בבהמ"ז רצה לבד, או יעלה ויבוא לבד, או אפשר
דצריך להזכיר שניהם?

הנה הרא"ש (בתשובות כב ס' ו) הובא בב"י (סוף סימן קפ"ח) כתב, דאם
התחיל לאכול בשבת סמוך לחשיכה וחשכה לו קודם גמר סעודתו, שאין לו
להזכיר כלל של שבת בברכת המזון שאומר אחר גמר סעודתו, שהרי אז הוא
חול. והביא ב' ראיות לדבר. א' אם אחד שכח להתפלל תפילת מנחה בשבת,
מתפלל במוצאי שבת שתים של חול, כי אין לו להזכיר של שבת בחול, אע"פ
שנתחייב בתפילה זו בשבת. וכמו כן בבהמ"ז אע"פ שחיוב של בהמ"ז בא בשבת,
אבל עכשיו (בשעה שהוא מברך) הוא חול ואין לו להזכיר של שבת בחול. ב'
התוספתא בברכות (פ"ה ה"ד) כתב שאם אחד התחיל סעודה בערב שבת וקידש
היום, מברך בהמ"ז ומזכיר של שבת, ואח"כ אומר קידוש על הכוס. מכאן למד
הרא"ש דאין הולכים אחר עיקר הסעודה, אלא אחר שעה שהוא מברך בהמ"ז,
אם שבת מזכיר רצה, ואם מוצאי שבת אינו אומר כלום.

אולם הרא"ש הוא דעת יחיד בדבר, דרוב ראשונים סוברים דצריך להזכיר
רצה כשנמשך סעודת שבת למוצאי שבת, וכפסק השו"ע שהבאנו לעיל.
והמהרי"ל (ס' נו') דחה רא"י א' של הרא"ש, וכתב דיש נ"מ בין תפילה לבהמ"ז.
דכשאחד שכח להתפלל מנחה בשבת אינו מתפלל שנים במוצאי שבת אלא
מדין תשלומין, ולפיכך השני תפילות הם תפילות ערבית, והאיך יתפלל של
שבת. אבל בהמ"ז בא על סעודתו שסעד בשבת, וכיון דעדיין לא התפלל ערבית
של חול צריך להזכיר מעין המאורע (רצה) בבהמ"ז. ולעולם אזלינן אחר התחלת
הסעודה. (אם הוא כבר מתפלל ערבית קודם בהמ"ז אז אינו אומר רצה משום

דמחזי כסתרי אהדדי – מג"א קפ"ח ס"ק י"ז). ולכאורה יש לדחות גם ראי' ב' של הרא"ש. דהתוספתא הולך בשיטת ר' יוסי דאם התחיל הסעודה מבעוד יום בערב שבת דמותר לגמור הסעודה בשבת. ואם כן התוספתא מיירי בציור שגמר סעודתו בשבת, ואכילה זו של שבת גורם חיוב להזכיר רצה, וכ"כ המג"א (רע"א ס"ק טו). וכעין זה כתב הט"ז (קפח ס"ק ז) "דודאי אזלינן בתר התחלה שלא לגרוע למה ששייך להתחלה, כגון רצה ועל הניסים, [ו]אם בא עליו קדושה נוספת בעת סיום הסעודה, ודאי אומר ג"כ מעין אותה קדושה, ואין זה ביטול הליכה אחר ההתחלה, על כן מזכיר של שבת כשנמשך סעודה שהתחיל בחול".

וכבר כתבנו שהמחבר (סימן קפ"ח) פסק כשיטת רוב ראשונים דאזלינן אחר התחלת הסעודה. וז"ל "הי' אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בבהמ"ז דאזלינן בתר התחלת הסעודה, וה"ה לר"ח ופורים וחנוכה". אבל לכאורה הוא סותר את עצמו! שהרי בסימן רע"א סעיף ו' כתב וז"ל, "אם גמר סעודתו (בערב שבת) וקדש היום וכו' וצריך להזכיר של שבת בבהמ"ז". הרי שהמחבר פסק בציור שאכל הסעודה בערב שבת ובירך בהמ"ז בשבת (ולא אכל אחר שקידש היום) דיזכיר רצה בבהמ"ז, וזהו שיטת הראש! (ובאמת הרמ"א חולק וסבור דאזלינן אחר התחלת הסעודה ואינו אומר רצה). ותירץ המג"א (רע"א ס"ק יד) דהמחבר ספוקי מספקא ל' (אי הלכה כהרא"ש או כחולקים) ולפיכך פסק דבכל ענין צריך להזכיר רצה, בין אם אכל הסעודה בערב שבת ובירך בהמ"ז בשבת, או אם אכל הסעודה בשבת ובירך במוצ"ש, דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך.

ונחזור לשאלתינו בציור שראש חודש חל ביום א' בשבוע (כמו בשבת זה) והתחיל הסעודה בשבת ולא בירך בהמ"ז עד לאחר לילה. לפי הרא"ש פשוט דאינו מזכיר כי אם יעלה ויבוא לבד. דלפי הרא"ש לעולם הולכין אחר שעת בהמ"ז ולא אחר התחלת הסעודה. אבל אנו דהולכים אחר התחלת הסעודה, מה נעשה? וכתב המג"א (קפ"ח ס"ק יח) דאם לא אכל כזית אחר שהחשיך, יזכיר בבהמ"ז רצה לבד (כמו שפסק הרמ"א בס' רע"א סעיף ו' דלעולם הולכין אחר התחלת הסעודה). אבל אם אכל כזית אחר שהחשיך (במוצ"ש) אז חל עליו חיוב להזכיר יעלה ויבוא ג"כ (כמו שמבואר בתוספתא). אבל להזכיר רצה ויעלה ויבוא אי אפשר דמחזי כסתרי אהדדי. ובציור זה פסק המ"א דיזכיר יעלה ויבוא ולא

רצה. והטעם, כיון דלפי הרא"ש לעולם אינו מזכיר רצה במוצ"ש (אפילו אינו ראש חודש), ולכו"ע צריך לומר יעלה ויבוא כיון שאכל בראש חודש (כמו התוספתא), א"כ יזכיר יעלה ויבוא ולא רצה. (אבל אם מוצ"ש היא חנוכה או פורים אז יאמר רצה ולא "על הניסים", כיון דעל הניסים אינו אלא רשות).

אבל הט"ז (קפח ס"ק ז) חולק על המג"א וסובר דאין זה כסתרי אהדדי. ופסק דבהציור שחל ר"ח במוצאי שבת שצריך להזכיר רצה וגם יעלה ויבוא. ויש לחקור בשיטת הט"ז האם יזכיר יעלה ויבוא אפילו אם לא אכל כזית אחר לילה, או דוקא אם אכל כזית? ועי' במשנה ברורה (קפח ס"ק לג) וז"ל "וי"א דאם חל יו"ט או ר"ח במוצ"ש יזכיר רצה וגם יעלה ויבוא דאזלינן בתר התחלת הסעודה **וגם בתר שעה שהוא מברך בו**, ולא קפדינן במה דנראה כסותרים אהדדי וכו'". משמע קצת דאפילו לא אכל כזית בלילה צריך להזכיר רצה וגם יעלה ויבוא (עי' בשונה הלכות). אולם השולחן ערוך הרב כתב בשיטת הט"ז דדוקא אם אכל כזית פת אחר לילה אז יזכיר גם יעלה ויבוא.

ונ"ל להביא ראיה להשלחן ערוך הרב מהט"ז עצמו. דהנה כבר הבאנו לעיל שהרמ"א (רע"א ס"ק ו) כתב דאם התחיל לסעוד בע"ש וקדש היום אינו מזכיר של שבת בבהמ"ז. והאחרונים הקשו עליו מהתוספתא הנ"ל דבציור זה יזכיר רצה. המג"א (רע"א ס"ק טו) ושאר אחרונים תירצו דהתוספתא מיירי באופן שגמר סעודתו אחר חשיכה (בשבת עצמו, שהתוספתא הוא כרבי יוסי שסובר שמותר לעשות כן, כמו שביארנו כל זה לעיל לתרץ ראית הרא"ש), אבל הרמ"א מיירי בציור שגמר סעודתו מבעוד יום ולפיכך פסק דלא יזכיר רצה. והט"ז (קפח ס"ק ז) תירץ כעין זה ג"כ, דהתוספתא הולך בשיטת ר' יוסי דסובר דמותר לגמור הסעודה אחר חשיכה. משא"כ הרמ"א סובר דאסור לגמור הסעודה אחר חשיכה (בלי קידוש) וכיון דהאכילה (אחר חשיכה) הי' באיסור לא יזכיר רצה. הרי לנו מהט"ז דדוקא אם אכל כזית אחר חשיכה (ולפי הרמ"א האכילה צריך להיות בהתיר), אז יזכיר רצה, וה"ה בשלש סעודות דאינו אומר יעלה ויבוא אא"כ אכל כזית אחר חשיכה במוצ"ש.

ולהלכה יש ב' מנהגים בכלל ישראל. יש שנהגו על פי המג"א דטוב שלא יאכל אחר חשיכה ויזכיר רצה לבד. אבל אם אכל אחר חשיכה אז יזכיר יעלה

ויבוא לבד. ויש הנוהגים על פי הט"ז להקפיד דוקא לאכול כזית פת גם בלילה (קודם בהמ"ז) כדי שיוכלו להזכיר רצה וגם יעלה ויבוא. וליתר האריכות בהנ"ל, עי' בקצות השולחן סי' מז סעיף י ובבדי השולחן שם.